

Правові привілеї та правові імунітети

Право, являючи собою систему загальнообов'язкових правил поведінки, не допускає вільного використання термінів, які тільки частково відповідають певним ознакам, що створює ситуацію, за якою на законотворчому рівні категорія правового імунітету підміняється термінологічним змістом, що відноситься до інших правових понять. Тобто при збереженні форми правового імунітету використовується зміст, який відноситься до іншої, суміжної форми правових вилучень. Крім того, всі правові вилучення за наявної загальної юридичної природи відрізняються специфічними ознаками, встановлення яких є завданням порівняльного аналізу суміжних із правовим імунітетом юридичних понять. Саме тому є актуальним звернення до проблеми порівняльного аналізу правового імунітету з правовими привілеями.

В юридичній науковій літературі окремі аспекти правових привілеїв та імунітетів досліджували: В. М. Баранов, Д. М. Бахрах, М.В. Буроменський, В. М. Ведяхін, М. Ф. Головатий, В. А. Гошовська, І. Я. Дюрягін, М. М. Козюк, І. І. Кравченко, В.Ф. Мешера, Я. Я. Назаренко, Ю.Н. Оборотов, Т.О. Пікуль, С.В. Поленіна, М.В. Філіппова та ін.,

Достатньо виразною є латинська етимологія слова «привілеї»: *privius* – особливий, окремий і *lex* – закон, а звідси *privilegium* – особливий закон для спеціальної особи. Словники визначають це поняття, як: виключне, переважне право, перевага, які надано на користь або проти однієї особи, або юридичний документ, грамота, що стверджує право власності, посвідчує й охороняє таке право [1; с.300].

Необхідно зазначити, що етимологія терміна «привілеї» свідчить про його достатньо активне використання в процесі регулювання суспільних відносин за наявними ознаками розмежування суспільства на окремі верстви населення, в

якому окремі соціальні структури (класи, страти) отримували більш привілейоване становище саме за рахунок отримання додаткових прав і свобод у порівнянні з іншими соціальними групами. Після Жовтневої революції з проголошенням формальної соціальної рівності всіх верст населення термін «привілеї», як пережиток, який втратив соціальну доцільність, більше не використовувався, отримав друге звучання як соціальне явище, яке має протиправний характер.

Сьогодні використовується декілька визначень правових привілеїв, які не відрізняються принциповими відмінностями. Так, науковці розглядають привілеї як «спеціальні (у багатьох випадках виключні, монопольні) пільги для конкретних суб'єктів, і, в першу чергу, для владних органів і посадових осіб, необхідні їм з метою найбільш повного і якісного здійснення своїх певних обов'язків» [2; с.143]. Інші автори, підтримуючи зазначену позицію, яка розкриває зміст правових привілеїв, конкретизують інструментальне значення, указуючи, що «привілеї являють собою спеціальні пільги для конкретних суб'єктів, і перш за все, для власних органів і посадових осіб, необхідних їм з метою найбільш повного і якісного здійснення своїх функцій» [3; с.12], або «правові привілеї – це юридичні переваги, спрямовані на створення найбільш сприятливого режиму, що поширюються головним чином на владні органи й посадові особи, які характеризують спеціальний та індивідуальний статус суб'єктів, маючи для них стимулююче и компенсуюче значення» [4; с.46]. На підставі аналізу правового стану сучасних міжнародних організацій О. Дунас зазначає, що під привілеями слід розуміти певні пільги та переваги, які надаються державою перебування [5; с.66]. При такому підході автор визначає змістовну складову через юридичні категорії – пільги й переваги, які ним детально не характеризуються.

Характер співвідношення правових імунітетів і привілеїв полягає в тому, що привілеї, будучи такими правовими вилученнями, в яких використовується позитивна форма визначення змісту правової поведінки шляхом надання додаткових, спеціальних прав, за своєю суттю відповідають положенням

правових імунітетів, в яких використовується протилежна юридична техніка опису правил поведінки з використанням форми звільнення від виконання окремих обов'язків, у тому числі і юрисдикційного характеру, юридичної відповідальності або обов'язку притерпіти окремі нестатки, пов'язані із застосуванням заходів державного примусу. Про складність вирішення питання розмежування правових привілеїв та імунітетів свідчать і відповідні інституції міжнародного права, які характеризуються паралельним використанням термінів «правовий імунітет» і «правові привілеї» при формуванні диспозиції окремих статей, в яких визначається особливий статус суб'єктів.

Зближення за змістом правових імунітетів і правових привілеїв в теорії інколи призводить до невиправдано вільного їх використання, що створює складнощі при визначенні інституційної природи тих чи інших правових установлень. Деякі автори, описуючи імунітет свідка, використовують позитивну форму правових привілеїв, однак визначають її як правовий імунітет. А в деяких випадках відсутність послідовності у визначенні правової природи правових норм приводить до висновків казусного характеру. Так, російський науковець М.М. Козюк, досліджуючи поширення правових імунітетів на російську політичну еліту, робить досить суперечливий висновок, який винесено у назву відповідної наукової статті, в якій розміщені основні результати здійсненого ним дослідження – «Правова рівність і привілеї депутатської недоторканності» [6; с.162].

Уявляється, що підставою для розмежування двох зазначених категорій, які мають парний характер й орієнтовані на правову регламентацію виключних правових встановлень, слід вважати саме зовнішню форму нормативного визначення правового встановлення, яка, за умови позитивного характеру наділення окремого суб'єкта додатковими правами або свободами, визнається правовим привілеєм. У разі використання негативної форми позбавлення особи необхідності виконувати окремі юридичні обов'язки, звільнення від необхідності зазнати нестатки у зв'язку з притягненням до юридичної

відповідальності або з фактичним звільненням особи від неї за певних умов, має йтися про правові імунітети.

Доцільність чіткого розмежування зазначених категорій є очевидною, хоча і правові імунітети, і правові привілеї мають загальну юридичну природу правових вилучень із загальних правил, встановлених для всіх суб'єктів права, однак кожен із цих інститутів пропонує власний, унікальний спосіб регулювання правового становища тих чи інших осіб і характер такого регулювання має значний сенс – або суб'єкту з огляду на виконувані функції державного, міжнародного або громадського характеру право гарантує надання певних нормативних привілеїв шляхом забезпечення користування додатковими правами і свободами, або право забезпечує додаткові гарантії такого функціонування особи, з метою отримання позитивного соціального результату шляхом «обіцянки» не застосовувати юридичну відповідальність або інші заходи державно-правового примусу, не вимагати від суб'єкта виконання окремих нормативно визначених обов'язків. Таким чином, можна зробити висновок, що привілеї мають характер правових заохочень, стимулюючи позитивну поведінку особи додатковими заохоченнями юридичного змісту, а правові імунітети мають характер правових гарантій повного і безперешкодного функціонування окремих суб'єктів, «обіцяючи» їм недоторканність і незастосування примусових заходів.

Деякі автори, досліджуючи співвідношення між правовим імунітетом і правовим привілеєм, пропонують розглядати правовий імунітет як ознаку правового привілею. Так, С.Ю. Суменков, наводячи приклад привілею, зазначає, що він може «виступати у вигляді звільнення від окремих обов'язків... відповідно до ст. 51 Конституції РФ імунітет свідка, відповідно до якого окремі категорії осіб звільняються від обов'язків давати показання свідка у кримінальній або цивільній справі» [4; с.35]. Наведена цитата свідчить про існування певної неузгодженості у висловленій позиції, оскільки автор, ілюструючи прикладом використання на практиці однієї юридичної категорії,

використовує іншу юридичну категорію, яка має схожу, але не тотожну правову природу.

Вибірковий аналіз використання категорій правових імунітетів і привілеїв у праві інших країн засвідчує можливість використання як позитивної форми (привілеї), так і негативної форми (імунітети), і перевага віддається одній із форм з урахуванням правил певної юридичної техніки, які набули поширення й апробовані в процесі формування національного законодавства. Так, в англосаксонському праві використовується юридична формула, відповідно до якої свідок має право не давати показання і таке правове становище характеризується як «привілеї свідка» (*privileged of witness*), а не як імунітет свідка (*immunity of witness*). Для англійського кримінального процесу характерним є наявні виключення з привілею проти самозвинувачення. Так, в актах закріплено право на привілеї свідка стосовно осіб, які знаходяться у шлюбі, однак передбачено ряд вилучень: особа може бути примушена до дачі показань стосовно свого чоловіка (жінки); у деяких категоріях насильницьких злочинів, де потерпілою особою визнаються жінки й неповнолітні особи віком до 16 років, особа зобов'язана давати показання і проти свого чоловіка [7; с.89].

Отже, на сьогоднішній день досить складним є розмежування між правовими імунітетами та іншими нормативними вилученнями, зокрема такими як привілеї. Такий стан речей визначається тим, що правові імунітети та інші правові вилучення не використовуються у чистому вигляді – вони використовуються в юридичній техніці як взаємодоповнюючі правові засоби, які мають загальну мету – створити особливе правове становище для осіб, які здійснюють міжнародні, державні та окремі громадські функції. Наприклад, особливий порядок отримання згоди від держави на допит як свідка дипломатичного агента являє собою певний привілей, тоді як відсутність кримінальної відповідальності за відмову від дачі показань таких осіб розглядається як правовий імунітет. У зв'язку із цим виникає питання, чому за наявності ознак і привілеїв і імунітетів у доктрині зазначена правова реалія характеризується як «правовий імунітет»? Уявляється, обрання для назви

форми правового імунітету продиктовано домінуючим характером правових положень імунітетного характеру щодо привілеїв. Таким чином, визнання як домінуючої ознаки у правових вилученнях тих чи інших правових встановлень або імунітетного, або привілеюючого характеру диктує віднесення всього комплексу нормативних приписів до правових імунітетів або правових привілеїв. Крім того, за наявності формальних відмінностей між правовими імунітетами і привілеями, вони характеризуються співпадаючими змістовними ознаками, що дає можливість використовувати ту чи іншу форму з урахуванням доцільності використаної юридичної техніки.

Список використаної літератури

1. Етимологічний словник української мови у 7 т. Т. II : Д – Копці / [уклад. Н.С. Родзевич та ін.]; редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1985. – 572 с.
2. Малько А.В. Привилегии как специфическая разновидность правовых льгот / А.В. Малько, И.С. Морозова // Правоведение. – 1999. - № 4. - С. 143-156.
3. Морозова И.С. Теория правовых льгот : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / И.С. Морозова. - Саратов, 2007. – 36 с.
4. Суменков С.Ю. Привилегии и иммунитеты как общеправовые категории : дис... доктора юрид. наук : 12.00.01 / С.Ю. Суменков – Саратов, 2002. – 187 с.
5. Дунас О. Привілеї та імунітети сучасних міжнародних фінансових організацій / О. Дунас // Право України. – 2008. – № 1. – С. 66–69.
6. Козюк М.Н. Правовое равенство и привилегия депутатской неприкосновенности / М.Н. Козюк // Личность и право (конституционные вопросы) : Межвуз. сбор. науч. трудов. – Ростов-на/Д. : Ростов. высш. школа МВД РФ; Саратов : Саратов. гос. акад. права, 1995. – С. 162–172.
7. Гуценко К.Ф., Головкин Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств / К.Ф. Гуценко – М. : Изд-во «Зерцало–М», 2001. – 480 с.